

פרשת וישב – יוסף: מבית פוטיפר לבית האסורים

א. לא אתם שלחתם אותי הנה כי הא-להים

כשאנו באים לבחון את האירועים השונים שעברו על יוסף ממכירתו ועד לפגישתו המחודשת עם אביו, עומדת לנגד שאלה חשובה: האם יש משמעות לאירועים אלו בפני עצמם, או שמא כל אותם אירועים רק מכוונים לתכלית אחת מתוכננת מראש?
יוסף עצמו, לאחר שהתוודע לאחיו, אומר להם:

”וְעַתָּה לֹא אִתְּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֲנֵה כִּי הֵא־לְהִים וַיְשִׁימֵנִי לְאֵב לְפָרְעָה וּלְאֲדוֹן לְכָל בֵּיתוֹ וּמִשָּׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם” (בראשית מ"ה, ח')

גם יוסף עצמו לא ידע, שתכלית המהלך הא-לוהי לא הסתיימה בכך שהוא הפך לאדון לכל מצרים, ושביכולתו לפרנס את המשפחה כולה. הוא לא ידע כי עוד בימי סבו זקנו אברהם כבר נגזרה התוכנית הגדולה יותר:

”יָדַע תְּדַע כִּי גַר יִהְיֶה זְרָעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדִים וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה” (שם ט"ו, י"ג)

כל אשר אירע ליוסף, הוא חלק מהגשמת אותה תוכנית, שבה יעקב ובניו יגיעו למצרים ויתחילו בה תקופת גלות ארוכה.

לאור זאת, ניתן היה לטעון כי אין באמת משמעות לצירוף האירועים שהביאו את יוסף עד להיות מושל בכל ארץ מצרים, מלבד עצם היותם חלק מאותה תוכנית קדומה.

אולם, בסופו של דבר הרבה דרכים למקום והרבה אפשרויות יש כיצד להגיע אל היעד הסופי. משום כך יש מקום לומר שלכל צעד בתהליך שעובר יוסף יש משמעות ייחודית אותה יש לפענח, ולעמוד על משמעותה בתוך ההקשר הרחב של סיפורי יוסף.

נבחן להלן את משמעותם של שניים מן השלבים בסיפור: בית פוטיפר ובית האסורים. במפתיע, שני חלקים אלו בסיפור בנויים בצורה מקבילה ודומה.

כבסיס להבנת הדברים, נציין שקורותיו של יוסף קשורים, כך נראה, בשני התחומים שבהם נהג שלא כשורה בעודו נער בבית אביו: התחום הראשון הוא הבאת דיבתם הרעה של אחיו לאביהם. התחום השני הוא כאשר סיפר את שני חלומותיו של אחיו, ובכך עורר את קנאתם ושנאתם. יתירה מזאת - כאשר סיפר להם, שם ה' לא נזכר כלל בפיו, והוא לא תלה את התפתחות האירועים בידי ה'.

נראה, ששני הסיפורים שבהם נעסוק קשורים לשני להוצאת הדיבה ולסיפור החלומות, שני ההיבטים הבעייתיים בהתנהגות יוסף.

ב. וחטאתי לא-להים

התחנה הראשונה של יוסף במצרים היא בבית פוטיפר, כמתואר בפרק ל"ט.

תחילה נציין, שמבחינה ספרותית בולטת בפרק זה המילה "ויהי", המופיעה חמש עשרה פעמים בעשרים ושלושה הפסוקים שבפרק, יותר מכל פרק אחר בתנ"ך.¹ מילה זו מבטאת את צירוף המקרים הייחודי שיש בפרק, שכל כך הרבה פרטים משתלבים בו על מנת שתתרחש הסיטואציה שבעקבותיה יתגלגל יוסף אל בית האסורים. לכן, ניתן לחוש טוב יותר את מידת המעורבות הנסתרת, ולעתים אף הגלויה, של ה' מאחורי האירועים.

מעורבותו של הקדוש ברוך הוא בפרק באה לידי ביטוי בשני היבטים מפורשים: בהצלחת יוסף ובברכה על בית פוטיפר לאחר מינוי יוסף.

כאשר הצליח יוסף בביתו של פוטיפר, דבר שהביא את פוטיפר למנות את יוסף לאחראי על ביתו, מוזכרת מעורבות של ה':

”וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מְצַלִּיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרַיִ: וַיֵּרָא אֲדֹנָיו כִּי ה' אִתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מְצַלִּיחַ בְּיָדוֹ: וַיִּמְצָא יוֹסֵף חַן וְעֵינָיו וַיִּשְׁרַת אֹתוֹ וַיִּפְקְדֵהוּ עַל בֵּיתוֹ וְכָל יֵשׁ לֹו נָתַן בְּיָדוֹ” (בראשית ל"ט, ב'-ד')

מעורבות זו של ה' בולטת עד כדי כך שפוטיפר עצמו מבחין בה, ולכן ממנה אותו לתפקיד הבכיר ביותר בביתו.

בשלב השני, מעורבות ה' מתבטאת בברכה שבאה על ביתו של פוטיפר לאחר שיוסף מתמנה לתפקידו:

”וַיְהִי מֵאִזְ הַפְּקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל אֲשֶׁר יֵשׁ לֹו וַיְבָרַךְ ה' אֶת בֵּית הַמִּצְרַיִ בְּגַלְל יוֹסֵף וַיְהִי בְּרַכַּת ה' בְּכָל אֲשֶׁר יֵשׁ לֹו בְּבֵית וּבְשָׂדֵה: וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לֹו בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא יָדַע אֹתוֹ מֵאוֹמֶה כִּי אִם הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל...” (שם, ה'-ו')

מה המטרה של הבאת סיפור זה? דומה, שהתחושה בעלייתו המשמעותית של יוסף, מזכירה את מעמדו הגבוה בבית אביו:

”וַיִּשְׁרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לֹו וַעֲשֶׂה לֹו כְּתִנַּת פְּסִים” (שם ל"ז, ג')

שוב מגיע יוסף למעמד הבכיר בבית ולקשר ייחודי עם בעל הבית. בדיוק בנקודה זו מגיע הניסיון, שנועד לבחון בראש ובראשונה האם למד יוסף את הלכה, שלא להסתחרר מן המעמד הבכיר שאליו הוא מגיע.

1. למעט פרק א' בבראשית, שבו מילה זו מופיעה עשרים פעמים. אולם, יש לציין ששתיים עשרה מהן הן כחלק מהביטוי השגרתי החוזר בכל ששת ימי הבריאה "ויהי ערב ויהי בוקר". משום כך, מבחינת הרצף הספרותי, אין דמיון לכמות הפעמים שהמילה "ויהי" מופיעה בפרק ל"ט, גם לא בפרק א'.

מידה. הוא נאלץ להרגיש עד כמה מקוממת העובדה שמוציאים את דבתו של אדם רעה, על לא עוול בכפו. התיקון שעשה יוסף אכן הביא אותו לרמה רוחנית גבוהה יותר, אך מסתבר שיוסף היה צריך לעבור את החוויה הקשה הזו. זאת, כדי להפנים היטב את מה שגרם לאחיו כדי להכין אותו לקראת המפגש המחודש ביניהם בעתיד.

ג. הלא לא-להים פתרונים

בשלב זה, נפתח שוב המעגל. גם בדיוטא התחתונה של החיים, מצליח יוסף פעם נוספת לעלות במעמדו, באופן כמעט זהה למה שהיה בבית פוטיפר:

"וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיְטֵ אֱלֹהֵי חֶסֶד וַיִּתֵּן חֲנוּ בְעֵינָי שֵׁר בֵּית הַסֵּהר: וַיִּתֵּן שֵׁר בֵּית הַסֵּהר בְּיַד יוֹסֵף אֶת כָּל הָאֲסִירִים אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֵּהר וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה: אֵין שֵׁר בֵּית הַסֵּהר רָאָה אֶת כָּל מְאוּמָה בְּיָדוֹ בְּאֲשֶׁר ה' אֵתוֹ וְאֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מִצְלִיחַ" (שם כ"א-כ"ג)

בפעם השלישית בחייו מוצא את עצמו יוסף 'מתחיל מלמטה' בבית מסוים ועד מהרה נושא חן בעיני בעל הבית והופך לדמות המרכזית בין שוכני הבית. כמו בבית פוטיפר, גם כאן בעל הבית מפקיד את הכול בידי יוסף ואיננו מתערב במה שנעשה בבית. גם כאן מתוארת במפורש המעורבות של ה' המצליח את דרכו של יוסף.

מעורבות זו מתקשרת לאירועים הנוספים שחברו יחדיו כדי להגיע שוב לסיטואציה ייחודית:

"וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָטְאוּ מִשְׁקָה מְלֶךְ מִצְרַיִם וְהָאֵפָה לְאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם: וַיִּקְצָף פְּרָעָה עַל שְׁנֵי סְרִיסָיו עַל שֵׁר הַמִּשְׁקִים וְעַל שֵׁר הָאוֹפִים: וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמֶר בֵּית שֵׁר הַטְּבָחִים אֶל בֵּית הַסֵּהר מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אֲסוּר שָׁם: וַיִּפְקֹד שֵׁר הַטְּבָחִים אֶת יוֹסֵף אֹתָם וַיְשַׁרְתֵּם אֹתָם וַיְהִיו יָמִים בְּמִשְׁמֶר" (שם מ', א'-ג')

בתזמון ייחודי נשלחו לבית הסוהר שני שרים, שבגלל מעמדם המיוחד זכו ליחס מכובד גם שם, ובשל הצלחתו של יוסף הוא זכה להיות משרתם האישי בבית הסוהר. כך רכש יוסף את אמונם, כך יכול היה לשאול אותם לשלומם, וכך שמע מהם על חלומותיהם ואף הציע לפתור להם את החלומות.

בסיפור אשת פוטיפר, כפי שראינו, מבחנו של יוסף היה ביחסו לאחיו. למרות התיקון שעשה, עדיין נדרש לשלם מחיר על הוצאת הדבה על אחיו. בסיפור בית הסוהר, הנושא המרכזי הוא החלומות. ממילא ברור, שפרק זה קשור לנושא החלומות של יוסף.

כאמור לעיל, העובדה שיוסף סיפר את החלומות לאחיו הייתה בעייתית מצד עצמה, ונוסף על כך, יוסף לא הזכיר שם שמים ולא תלה את הפתרון המובן של החלומות ברצון ה'. כעת, לאחר ששומע יוסף את שני החלומות של שר האופים, הוא אכן מתקן את הנקודה הזו, כאשר בראש ובראשונה מבהיר:

גם הניסיון מתואר במילה "ויהי", המצרפת כמה עובדות יחד:

"...וַיְהִי יוֹסֵף יָפָה תֹאֵר וַיִּפָּה מְרָאָה: וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתֵּשֶׂא אִשְׁתּוֹ אֲדֹנָיו אֶת עֵינֶיהָ אֶל יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שְׂכָבָה עִמִּי" (שם ל"ט, ו'-ז')

יוסף יפה התואר מושך את עיניה של אשת פוטיפר, והיא מנסה לפתות אותו לעבירה.

ברם, הפעם כבר שם שמים בפיו של יוסף, ומחויבותו לה' מאפשרת לו להתגבר על הניסיון ולא ללכת שבי אחרי המעמד הבכיר שיש לו:

"וַיִּמָּאן וַיֹּאמֶר אֶל אִשְׁתּוֹ אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא יָדַע אֵתִי מִה בְּבַיִת וְכָל אֲשֶׁר יֵשׁ לִּי לֹא נָתַן בְּיָדִי: אֵינְנוּ גְדוֹל בְּבַיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא חֲשׂוּךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם אוֹתָךְ בְּאֲשֶׁר אֵת אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הַרְעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֹא-לֵהִיִּם: וַיְהִי כַּדְּבָרָה אֶל יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהֵי לְשָׁכְבֵי אֲצִלָּה לְהִיּוֹת עִמָּה" (שם ח'-י')

אולם אז מגיע היום שבו איש איננו נותר בבית, ואשת פוטיפר יכולה לתפוס את יוסף בבגדו. גם כאן חוזר הדמיון הברור לפרק ל"ז, בו האחים הפשיטו את יוסף מכתונת הפסים שעשה לו אביו ושגרמה לו לפגוע באחיו. אולם, הפעם פשיטת הבגד של יוסף היא כולה חלק ממידת הגבורה שלו, עת עמד בניסיון. נשים לב לתדירות הגבוהה שבה חוזר הסיפור על המילה בגדו:

"וַתִּתְּפְשֶׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שְׂכָבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ בְּיָדָהּ וַיִּנָּס וַיֵּצֵא חֲחוּצָה: וַיְהִי כִּרְאוּתָהּ כִּי עָזַב בְּגָדוֹ בְּיָדָהּ וַיִּנָּס חֲחוּצָה: וַתִּקְרָא לְאִנְשֵׁי בֵּיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עֹבְרֵי לְצַחֵק בָּנוּ בָּא אֵלַי לְשָׁכְבֵי עִמִּי וְאֶקְרָא בְּקוֹל גְּדוֹל: וַיְהִי כַשְּׁמַעוּ כִּי הִרְמִיתִי קוֹלִי וְאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ אֲצִלִּי וַיִּנָּס וַיֵּצֵא חֲחוּצָה: וַתִּנַּח בְּגָדוֹ אֲצִלָּה עַד בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל בֵּיתוֹ: וַתִּדְבֹּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעֹבֵר אֲשֶׁר הֵבִאתָ לָנוּ לְצַחֵק בִּי: וַיְהִי כִּהְרִימִי קוֹלִי וְאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ אֲצִלִּי וַיִּנָּס חֲחוּצָה" (שם, "ב-י"ח)

אך דווקא לאור התיאור המרשים של עמידת יוסף בניסיון הקשה, מפתיע לקרוא כיצד אין הוא בא על שכרו מאת ה' בשלב זה. ההיפך הוא הנכון: מזימתה המרושעת של אשת פוטיפר עולה בידה, והסיפור השקרי שהיא מספרת לבעלה (לפיו יוסף, כביכול, הוא זה שניסה לצחק עמה), אכן גורם לכך שיוסף נשלח לבית הסוהר:

"וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל בֵּית הַסֵּהר מְקוֹם אֲשֶׁר אֲסוּרֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי שָׁם בְּבֵית הַסֵּהר" (שם כ')

מדוע אפשר ה' לסיפור להתרחש בדרך זו? נראה, שבכך בא יוסף על עונשו המגיע לו בעקבות חטא הבאת דבתם של האחים. מסתבר, שדיבה זו הייתה כרוכה בשקר², וכעת נענש יוסף מידה כנגד

2. ראו למשל משלי י', י"ח: "מִכְסֵּה שֵׁנָה שִׁפְתֵי שֶׁקֶר וּמוּצֵא דִבָּה הוּא כְּסִיל".

"וְגַם פֶּה לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה"? מה בא יוסף לרבות באומרו "וגם"? יוסף, מסתבר, מוסיף ומדבר על מה שקרה בארץ העברים. מדברים אלו משתמע, שיוסף עדיין איננו מכיר באחריותו למה שקרה בארץ העברים. אכן, 'גנוב גונב' יוסף משם, אך לומר שהוא לא עשה שם "מאומה", יש בכך מן ההכחשה העצמית. האחריות על מכירתו אכן רובצת על אחיו, אולם יוסף איננו יכול לטעון שהוא לא עשה "מאומה". הבאת הדיבה של אחיו לאביו וסיפור החלומות שלו לאחיו, אינם יכולים להיחשב כ"מאומה".

נשים לב, ששני הסיפורים הכינו אותנו למשמעותה המלאה של המילה "מאומה". בפרשת בית פוטיפר ניכר, שיוסף יודע לסייג גם את ה"מאומה". על יחסו של פוטיפר ליוסף נאמר ש"ולא ידע אתו מאומה פי אם הלחם אשר הוא אוכל" (בראשית ל"ט, ו'), וכך אומר יוסף לאשת פוטיפר:

"אֵינְנוּ גְדוֹל בְּבֵית הַזֶּה מִמְּנֵי וְלֹא חֲשָׁךְ מִמְּנֵי מְאוּמָה פִּי אִם אוֹתָךְ בְּאֶשֶׁר אֶתְּ אֲשֶׁר" (שם, ט') משום כך, כאשר יוסף אומר "וְגַם פֶּה לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה" ומתייחס גם למה שנעשה בארץ העברים יש משמעות לכך שאמר זאת ללא הסתייגות.

לשם כך, נדרש יוסף לשהות שנתיים נוספות בבית הסוהר, עד אשר תושלם התכלית החינוכית שלשמה נשלח לבית פוטיפר ולבית הסוהר.

*

בדרכו הארוכה מן הבור אל תפקיד המשנה למלך מצרים, עבר יוסף בשני בתים: בית פוטיפר ובית הסוהר. בשני הבתים הוא זכה להכרה מצד הדמות המרכזית במקום שנתן בו אמון מלא. בשני המקרים נבחנה אמונתו ב-ה' והוא עמד במבחן בהצלחה. ובשני המקרים, למרות ההצלחה, הוא צעד אחורה: הוא נשלח לבית האסורים מבית פוטיפר, ונשכח מלבו של שר המשקים לשנתיים לאחר שכבר נראה היה שהוא בדרכו לחופשי.

שני העיכובים נבעו מכך שיוסף עדיין נדרש לחוש על בשרו את מה שגרם לאחיו ולקחת על כך את מלוא האחריות. זאת, כדי שבבוא העת יוכל לשוב ולהתפייס מחדש עם אחיו, למען תהיה מיטתו של יעקב שלמה בטרם מותו.

• • • • •
 • כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בוק התשע"ז
 • עורך: אורי יעקב בין
 • • • • •
 • בית המדרש הווירטואלי
 • מיסודו של
 • The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
 • האתר בעברית: www.vbm.etzion.org.il
 • האתר באנגלית: http://www.vbm-torah.org
 • משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
 • דוא"ל: office@etzion.org.il
 • • • • •

"וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חֲלוֹם חֲלַמְנוּ וּפְתָר אֵין אֵתוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לֹא-לֵהִים פְּתוּנִים סִפְרוּ נָא לִי" (שם ח')

לכאורה, משפט זה תמוה למדי. במבט ראשון נראה כאילו יוסף טוען: את הפתרונות רק הא-ל יכול לפתור, ולכן ספרו לי את חלומותיכם, כמעט כאילו הוא רואה את עצמו כאל. ברור שלא לכך הייתה כוונתו של יוסף. לכן, מסתבר שכוונתו הייתה כדברי רד"ק:

"כמו שהחלומות לו והוא יחלים בני אדם ומראה לו העתידות, כן לו הפתרונים, שישכיל בני אדם להבין דברי החלומות ופתרונם, שאם לא ימצא פותר חלומות יהיו החלומות לבטלה" (רד"ק שם)

יוסף מציע אמנם את כשרונו לפתור חלומות, אך יחד עם זאת מדגיש שיכולתו זו באה לו מידי הא-ל. בכך גם כלולה ההבנה, שהגשמת החלומות תלויה ברצון ה'. בכך מתקן יוסף את סיפור החלומות לאחיו, שבהם לא הזכיר כלל את הרעיון שהכול מאת ה'.

כידוע, שני השרים מספרים ליוסף את חלומותיהם, והוא פותר להם אותם. פתרוננו מתברר כאמתי, ופרעה נוהג בדיוק כפי שחזה יוסף:

"וַיֵּשֶׁב אֶת שֵׁר הַמִּשְׁקִים עַל מִשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכֹּס עַל כַּף פְּרָעָה: וְאֵת שֵׁר הָאֲפִים תָּלָה כְּאֶשֶׁר פְּתַר לָהֶם יוֹסֵף" (שם, כ"א-כ"ב) אף על פי כן, הפרשה מסתיימת בפסוק שבמבט ראשון מפתיע:

"וְלֹא זָכַר שֵׁר הַמִּשְׁקִים אֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁכַּח" (שם כ"ג)

גם בנקודה זו חוזר הדמיון שבין סיפור בית פוטיפר לסיפור בית הסוהר, ששניהם הסתיימו במפח נפש מסוים ליוסף. גם כאן מתבקשת השאלה מדוע. הרי יוסף נהג כשורה, הזכיר את שם ה', ומדוע התנהגותו הראויה לא זיכתה אותו בהתקדמות? מדוע נאלץ יוסף להתמתין שנתיים נוספות?

רש"י נימק את שכחת שר המשקים כך:

"מפני שתלה בו יוסף בטחונו לזכרו, הוזקק להיות אסור עוד שתי שנים, שנאמר 'אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים' (תהילים מ', ה'), ולא בטח על מצרים הקרויים 'רהב' (ישעיהו ל', ז)" (רש"י שם)

ברם, פירוש זה קשה. האם אין לו לאדם לעשות השתדלות לצאת ממצבו בדרכים טבעיות? על כן, ייתכן שניתן להציע הסבר אחר לתופעה זו.

דומה, שיש מילה אחת בעייתית בדברים שאמר יוסף לשר המשקים. לאחר שפתר את חלומו בצורה חיובית וחזה את החזרתו לתפקידו בידי פרעה, אומר יוסף:

"כִּי אִם זָכַרְתִּי אֶתְךָ כְּאֶשֶׁר יִטַּב לְךָ וְעָשִׂיתָ נָא עִמָּדִי חֶסֶד וְהִזְכַּרְתִּי אֵל פְּרָעָה וְהוֹצֵאתִנִי מִן הַבַּיִת הַזֶּה: כִּי גָנַב גִּנְבֹתִי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם פֶּה לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי שָׁמוּ אֶתִּי בְּבוֹר" (שם, ל"ד-ט"ו)